

В.Д. Кан

СЛОВОТВІРНА АФІКСАЦІЯ В ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ (На матеріалі корейської, англійської та російської мов)

ДЕРИВАТОЛОГІЯ на сучасному етапі її розвитку [Улуханов 1996; Клименко, Карпіловська 1998; Соколова 2003; Сегін 2003; Кубрякова 2004; Омельченко, Положин 2005; Гончарова 2006] все частіше стає об'єктом вивчення в зіставному аспекті [Кочерган 2005; Каліущенко 2005; Басиров 2005 та ін.], відображаючи структурну спільність та розбіжність мов, що належать до різних типологічних класів. Це підтверджує думку О.С. Кубрякової про те, що способи та методи “здобуття й нової систематизації емпіричного матеріалу” потребують всебічного розгляду саме у сфері словотворення [Кубрякова 2004, 390].

Утім, незважаючи на значну кількість праць зі словотвору, які з'явилися протягом останніх років (Т. Вендіна, В. Заботкіна, Ю. Зацний, Н. Іщенко та ін.), проблемним залишається питання про його системність, оскільки не визначено з достатньою переконливістю кількісний та якісний склад словотворчих афіксів, які можна було б розглядати як системоутворювальні елементи словотвору, не досліджено всі взаємозв'язки між елементами, що утворюють структуру цієї ендосистеми, не визначено джерела її розвитку та збагачення. До розв'язання цих питань можна підійти через їхнє вивчення в різних мовах, як генетичноспоріднених, так і різносистемних.

Саме тому метою статті є зіставлення словотвірної афіксації різносистемних мов, що передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) описання способів афіксації в корейській, англійській та російській мовах;
- 2) виявлення спільного й розбіжного в способах та засобах афіксації зіставляваних мов.

Головною особливістю *корейського словотворення* є те, що *словотвірні та формотворчі засоби корейської мови* надзвичайно самостійні порівняно з флективними синтетичними та аналітичними

мовами. Ці засоби лише приєднуються до коренів та інших морфологічних елементів, а не зливаються з ними. Здебільшого такі форманти однозначні, стандартні, самостійні, у зв'язку з чим вони входять до словникового складу мови разом із самостійними та службовими частинами мови [Мазур 2001, 46].

Ще однією специфікою корейського словотворення є те, що *в корейській мові лише префікси є суто словотворчими*. Суфікси можуть бути як словотворчими, так і формотворчими (суфікси минулого й майбутнього часу, гонорифічні суфікси у предикативів, суфікси множинності й інклюзивної збірності в іменників). Наприклад, слово 건축가 є похідним і складається зі словотворчого суфікса 가 та основи 건축 – *будівництво, спорудження, забудова*.

Словотворчі суфікси в корейській мові поділяються на два розряди:

- 1) суфікси, які змінюють частиномовну приналежність слова;
- 2) суфікси, що лише вносять додаткове значення в семантичну структуру слова;
- 3) існує й суфікс-слово, що має форму слова. Від суфікса він відрізняється тим, що сам розкладається на частини, як правило – на корінь і закінчення. Відмінність його від звичайного слова полягає у відсутності самостійного наголосу й невідокремленості від того кореня, до якого він приєднується.

Префікси корейської мови також виконують словотворчу функцію. Жодна частина мови після приєднання префікса не перетворюється на іншу: іменник і після приєднання префікса залишається іменником, дієслово – дієсловом і т.д. За походженням префікси є питомо корейськими морфемами. Поодинокі префікси китайського походження виконують функцію словозміни. Більшість питомо корейських префіксів є непродуктивними.

Характерною особливістю префіксації в корейській мові є те, що перша час-

тина слова, тобто префіксальна морфема, не виконує функцію самостійної лексичної одиниці, хоча й має певне значення, наприклад: *뎃* – “верхній”, *헛* – “пустий, даремний”. Окрім того, існують префікси, які за принципом семантичної сполучуваності вживаються лише з: 1) іменниками: *맏* – “старший” (*맏아들* – “старший син”); 2) дієсловами: *짊* – “сильно” (*짊밧다* – “розтоптати”, *짊씹다* – “розжувати”); 3) прикметниками: *새* – “дуже” (*새까맣다* – “чорний”, *새빨갳다* – “червоний”), *시* “дуже” (*시꺼멩다* – “чорний”, *시뻘격다* – “червоний”).

Деякі дослідники корейської мови розглядають питома корейські префікси як самостійні слова, вживані лише в атрибутивній функції. Не поділяючи цієї точки зору, можна лише відзначити, що досить обмежена кількість слів справді може вживатися як атрибутиви. Проте ці слова не становлять окремої частини мови, хоча деякі префікси етимологічно є самостійними словами.

Третьою особливістю корейського словотворення є наявність специфічних морфологічних елементів, які не вживаються як самостійні слова. Їхнє значення є категоріально-класифікуючим. Це *квасисуфікси* (постпозитивний елемент, що приєднується до базової основи або до кореневої основи іншомовного походження й утворює похідне квазисуфіксальне слово) та *квасіпрефікси* (аналогічний препозитивний елемент). Як зазначає Ю.М. Мазур, на відміну від питома корейських суфіксів та префіксів, квазисуфікси та квазіпрефікси певною мірою мають реально-речове значення, тому вони неоднорідні [Мазур 2001, 88].

Отже, специфіка словотворення в корейській мові полягає в тому, що воно не має афіксів у традиційному розумінні, оскільки в цьому разі афікси є самостійними лексемами. Таке словотворення називається **вмотивованим** [Мазур 2001]. Корейське вмотивоване словотворення представлено переважно чотирма типами: 1) частина мови, мотивована тією ж самою частиною мови; 2) частина мови, мотивована іншою частиною мови; 3) префіксація як спосіб мотиваційного словотворення; 4) специфічні форми, утворені за допомогою квазисуфіксів.

Словотворення в англійській мові представлено такими найпоширенішими способами, як *словоскладання, або композитологія, слововивід, скорочення, ад’єктивізація, субстантивізація, зворотний словотвір, лексико-семантичний спосіб, чергування звуків, перенос наголосу у слові, конверсія*.

Однією з важливих особливостей англійської суфіксальної системи, за словами О.Д. Мешкова, є *значна свобода в поєднанні суфіксів з основами*, хоча все це призводить до численних оказіональних утворень [Мешков 1986, 46]. Як правило, такі лексичні одиниці мають узагальнене значення, яке розкривається тільки шляхом певного співвідношення зі значенням, вираженим в основі. З цього можна зробити висновок, що англійські суфікси характеризуються високою регулярністю сполучуваності зі словами [Мешков 1986, 78].

В англійському словотворенні існує пряма залежність від того лексико-стилістичного шару, в якому знаходять своє вживання слова конкретної словотвірної моделі, що певним чином позначається не тільки на ступені продуктивності, а й на продуктивності загалом [Заботкина 1989]. До того ж у різних лексико-семантичних шарах мови продуктивність одних і тих же моделей, по-перше, може варіюватися; по-друге, різні шари мови відрізняються один від одного набором визначених моделей, специфічних для цього шару (загальнолітературна лексика, сленг, науково-технічна лексика, суспільно-політична лексика, різного роду термінологічна лексика: біологічна, медична, хімічна, фізична і т.ін.) [Гонта 2000, 94].

Зокрема, до сленгу відносяться в основному моделі з напівафіксами *-crazy* “одержимий чимось”: *car-crazy*, *speed-crazy*; *-happy* “одержимий, задоволений”: *dollar-happy* “задоволений від того, що має гроші”, *skirt-happy* “одержимий жінками”. Для медичної і біологічної термінології характерні моделі з напівпрефіксами *immuno-*, *cardio-*. У технічній термінології вживана модель із префіксами *topo-*, *mon-*, *-meter* [Заботкина 1989, 34].

Отже, в англійському словотворі продуктивними є: а) моделі з різним ступенем продуктивності залежно від лексико-стилістичного шару, в якому вони

використовуються; б) моделі, вживані переважно у конкретному лексико-стилістичному шарі; в) моделі універсальні, продуктивні в багатьох лексичних шарах.

Продуктивність словотвірної моделі, за спостереженнями Ю.А. Зацного, зумовлюється як екстралінгвальними потребами, так і причинами мовними [Зацний 1999, 18]. Виходячи з цього, словотвір, який позначає:

– нові явища в суспільстві, називається **узуальним** (*gimmick* “жарт, спритне пристосування”, *swell* “відмінний, першокласний”, *sophisticated* “складний, важкий, незрозумілий”);

– що сприяє синтаксичній організації тексту – **синтаксичним** (*an opener of doors – one who opens doors, a great arranger – one who can arrange anything*);

– якщо словотвірні засоби використовуються для вираження стилістичних потреб мовця – **стилістичним** (*oldie* “дідок, бабуся”).

Таким чином, продуктивність тієї чи іншої моделі в англійській мові визначається потребами узуального, синтаксичного чи стилістичного словотвору.

Одним із факторів, що мають важливе значення у визначенні характеру продуктивності тієї чи іншої моделі, є *внутрішня валентність*, під якою розуміють “закономірності сполучуваності основ, афіксів при утворенні нового слова” [Степанова 1967, 13–19], тобто значеннєва сполучуваність компонентів новотвору, на відміну від валентності загалом – “правил сполучуваності слів при утворенні словосполучення і речення” [Кочерган 1984, 27]. Це означає, що основи слів, афікси, які мають певне значення, при утворенні нового слова вступають між собою в певні семантичні відносини (передусім синонімічні), реалізовані їхньою значеннєвою сполучуваністю (наприклад, на позначення діяча в англійській мові вживають синонімічні суфікси *-er/or*, *-man*, *-ist*, *-ee*).

В англійській мові словотворча активність основ і афіксів є тим фактором, який також впливає на продуктивність словотвірної моделі. Однак при характеристиці моделі, крім продуктивності й кількісного обсягу, часто використовується ще й поняття вживаності слів зазначеної моделі. Саме вживаність у певних умовах може

посилювати або послаблювати продуктивність тієї чи іншої словотвірної моделі.

Прикладом високопродуктивності англійської дериватології можна вважати моделі похідних слів із суфіксами: *V + er* (*teacher*), *N + able* (*readable*), *N + less* (*colourless*), *N + like* (*catlike*), *N (Adj) + ize* (*ideologize*); із префіксами: *un + Adj* (*unemployable*); моделі складних слів: *N + N* (*foodscience*); *N + Adj* (*dustfree*); і моделі складнопохідних слів: *N + V + er* (*price-raiser*), *Adj (N) + N + ed* (*loud-voiced*).

Малопродуктивними є моделі похідних слів із суфіксами: *N + en* (*woolen*), *N + ous* (*dangerous*); із префіксами: *Be + V* (*beclo-ud*) і моделі складних слів *V + V* (*make-believe*), *V + Adv* (*speak-easy*) та ін.

У процесі словотвору в системі англійської мови беруть участь всі частини мови, але найбільш широко представлений іменник. Англійські іменники мають набагато більше суфіксів, ніж будь-яка інша частина мови. Суфікси є однією з ознак іменника як частини мови.

У типологічному відношенні суфікси іменників англійської мови дуже різноманітні: 1) суфікси, які функціонують лише як морфеми; 2) суфікси, що виникли із самостійних слів; 3) питомо англійські суфікси; 4) суфікси запозичені; 5) суфікси, які притаманні лише іменникам.

Ця типологія щоразу трансформується. Так, наприклад, О.Д. Мешков поділяє суфікси на *термінальні* й *нетермінальні* [Мешков 1996].

Термінальні суфікси можуть займати тільки кінцеве положення у слові: *-ship* (*friendship*), *-let*, *-hood* (*brotherhood*), *-ness* (*kindness*), *-al*. Ці суфікси, у свою чергу, складають певні семантичні групи: 1) *-al*, *-hood*, *-ness*, *-ship* – суфікси абстрактних понять іменників; 2) *-kin*, *-let*, *-ling* – складають семантичну групу зі значенням зменшеності; 3) *-enne*, *-ess* – суфікси фемінізації на позначення людей і тварин жіночої статі (надалі не беруть участі у слововиводі).

Нетермінальні суфікси здатні приєднувати після себе інші суфікси, наприклад *reader*, *readership*. На наш погляд, визначення специфіки таких афіксів – це досить перспективний напрямок для подальших досліджень.

У російській мові словотвірний потенціал мовних одиниць також залежить

від ступеня їхнього членування. Найбільш активно він реалізується у словах, що досить прозоро поділяються на значущі частини (як корені, так і афікси), яким властива повторюваність в інших мовних одиницях. Отже, повторюваність є необхідною умовою для вичленування афіксів. Водночас у російській дериватології наявні так звані зв'язані корені – морфеми, які не вживаються ізольовано, без супроводу інших морфем, наприклад *обувь, хозяин, сбавить*.

Першу класифікацію способів російського словотвору представив В.В. Виноградов у працях початку 50-х років, виділивши такі способи морфологічного словотвору: 1) фонетико-морфологічний, безсуфіксальний; 2) суфіксальний; 3) префіксальний; 4) змішаний, суфіксально-префіксальний; а також синтаксичного: 1) морфолого-синтаксичний, 2) лексико-синтаксичний, лексико-семантичний [Виноградов 1972].

Традиційна класифікація способів словотвору в російській мові склалася пізніше, у 80-ті рр. ХХ ст. Відповідно до неї в сучасній російській мові способи творення нових слів класифікують залежно від характеру мотивуючої основи [Тихонов 1985].

До першої групи належать *способи утворення слів, що мають одну мотивуючу основу*: 1) суфіксація (до складу форманта входить словотворчий суфікс (матеріально виражений або нульовий), а також (в іменних словах) система словотворчих афіксів мотивованого слова – *лежачий*); 2) префіксація (формантом є префікс) – *вбить*; 3) постфіксація (формантом є постфікс) – *кто-нибудь*; 4) префіксально-суфіксальний спосіб (префіксація у сполученні із суфіксацією може бути матеріально вираженою або нульовою) – *во-первых*; 5) префіксально-постфіксальний спосіб – *зачитаться*; 6) суфіксально-постфіксальний спосіб – *брататься*; 7) префіксація у сполученні із суфіксацією та постфіксацією – *прилуниться*.

Іноді чотири останніх способи називають змішаними, оскільки вони включають декілька форматів.

Другу групу складають *способи утворення слів, що мають більш ніж одну мотивуючу основу*: 1) чисте словоскла-

дання, коли опорний (останній) компонент дорівнює цілому слову, а компонент (або компоненти), що стоїть перед опорним, є чистою основою, – *железобетон*; 2) додавання вихідних основ, різновидом якого є змішане додавання, – суфіксально-складний спосіб, або додавання в сполученні із суфіксацією, – *вечнозеленый*; 3) зрощення (відрізняється від додавання тим, що слова, утворені цим способом, у всіх формах за морфемним складом цілком тотожні словосполученню, на базі якого вони утворені) – *вышеуказанный*; 4) аббревіація – додавання усічених основ чи усічених і повних основ – *пединститут*.

Відзначаючи особливості російського словотвору, Н.Д. Арутюнова звертає увагу на те, що мотивуючі й мотиваційні слова складають словотворчі пари, ланцюжки, в яких словотвір може здійснюватися з пропуском будь-якої кількості елементів-посередників. Такий словотвір, який керується законом аналогії, називається *черезступінчастим*, наприклад при утворенні деяких прикметників минається дієслівний ступінь: *купе – купейный* [Арутюнова 1961].

Розглядаючи словотвірні афіксальні засоби російської мови, відзначимо, що їхніми основними структурними елементами є префікс та суфікс. У російській мові, як і в інших аналізованих нами мовах, префікс та суфікс протиставляються не тільки позиційно (префікси передують кореню, а суфікси займають фінальну позицію), а й за змістом. Так, суфікси, як правило, вказують на частиномовну приналежність (*смелость, городской*), а префікси містять конкретне значення (*выход – вход*) [Лопатин 1989]. У цьому ми вбачаємо одну з типологічних словотвірних відмінностей російської мови.

Стисло узагальнюючі висновки можуть бути сформульовані таким чином. Спільним у дериватології досліджуваних мов є пряма залежність словотвірних засобів від ступеня членування морфемної структури слова, від умотивованості вихідної та похідної основ. Особливо актуально це для корейської мови, в якій немає афіксів у традиційному розумінні, оскільки афікси переважно є самостійними словами. Відмінності між афіксальними засобами полягають у їхньому функціонально-

семантичному навантаженні: визначення частини мовної приналежності (російські та англійські суфікси), уточнення конкретного значення (російські та корейські пре-

фікси), вказівка на певний лексико-стилістичний шар (англійські та корейські афікси), вживання у функції самостійних слів (корейські афікси).

ЛІТЕРАТУРА

- Арутюнова Н.Д.* **Очерки по словообразованию в современном испанском языке.** Москва, 1961.
- Виноградов В.В.* **Русский язык. Грамматическое учение о слове.** Москва, 1972.
- Гонта И.А.* **Структурные и семантические особенности композит-метафор в американском сленге:** Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. Киев, 2000.
- Заботкина В.И.* **Новая лексика современного английского языка.** Москва, 1989.
- Зацний Ю.А.* **Розвиток словникового складу англійської мови в 80–90-ті роки ХХ століття:** Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1999.
- Земская Е.А.* **Словообразование как деятельность.** Москва, 1992.
- Земская Е.А.* **Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца ХХ столетия (1985–1995).** 2-е изд. Москва, 2000.
- Кочерган М.П.* **Лексична сполучуваність і семна структура слова // Мовознавство.** 1984. № 1.
- Кубрякова Е.С.* **Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира.** Москва, 2004.
- Лопатин В.В., Милославский И.Г., Шелякин М.А.* **Современный русский язык. Теоретический курс. Словообразование. Морфология.** Москва, 1989.
- Мазур Ю.Н.* **Грамматика корейского языка (Морфология. Словообразование).** Москва, 2001.
- Мешков О.Д.* **Словообразование современного английского языка.** Москва, 1976.
- Мешков О.Д.* **Семантические аспекты словосложения английского языка.** Москва, 1986.
- Мешков О.Д.* **Английская мозаика: Кн. для преподавателя, студента, лингвиста, переводчика / Н.М. Разинкина (отв. ред.).** Москва, 1996.
- Степанова М.Д.* **О внешней и внутренней валентности слова // Иностранные языки в школе.** 1967. № 3.
- Тихонов А.Н.* **Словообразовательный словарь русского языка: В 2-х т.** Москва, 1985.